

Anar GAFAROV*
(Azerbaycan)

*Azerbaycan İlahiyyat
Enstitüsü*

**Ahlakın Kaynağı Bağlamında
Bir Değer Olarak Aile:
Nasiruddin Tusi Merkezli Bir
Analiz**

Özet

Âile sosyal ilişkiler ağı aracılığıyla oluşan en önemli toplumsal kurumlardan birisidir. Nasiruddin Tûsî'nin Ahlâk-ı Nâsirî adlı eserinde âile konusunu tartışması ve bu kurumun önemini dile getirmesi insanın doğası gereği medenî bir varlık olması açısından büyük önemi hâizdir. Zirâ, âile bireyden topluma açılan önemli bir kapıdır.

Tûsî'nin âile anlayışının temelini cinsel ihtirasların karşılanması arzusu değil, insan türünü sürdürecektir bir nesil bırakıp gitmek ihtiyacı oluşturmaktadır. O, kadın-erkek ilişkilerine biyolojî anlamın ötesinde, beşerî ve ahlâki bir anlam yüklemektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, Tûsî'nin âile anlayışını temel problemleri itibarıyla tartışarak açıklamak, filozofun bu konuda seleflerinin düşünce ve yaklaşımlarından hangi ölçüde etkilendiğini ve kendisinden sonraki ahlak filozoflarını ne kadar etkilediğini belirlemektir.

Araştırmanın ilk tezi Tûsî'nin İbn Sînâcî ilimler tasnifatını benimsediği yönündedir. Nitekim, Tûsî de İbn Sînâ gibi ilimler tasnifatında ahlâk ilmine amelî felsefenin çatısı altında yer vermiş, âile yönetimi ve siyâset ilmini bu çatı altında de-

---

* Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı, öğretim üyesi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü "Etika" Bilim Dalı, araştırmacı

e-mail: anargafarov@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-3113-1287>

ğerlendirerek İslâm dünyasında ahlâk felsefesinin kapsam ve içeriğini daha da derinləştirmişdir.

Tûsî'nin ameli felsefenin her üç alanını Ahlâk-ı Nâsirî adlı eserinde ayrıntılı biçimde tartışma konusu yapması kendisini bir diğer İslâm ahlâk filozofu İbn Miskeveyh'den ayırmaktadır ki, bu da çalışmanın ikinci tezini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Tûsî, Ameli Felsefe, Aile, Soy, Eğitim-Öğretim, Ahlâk, Din*

Giriş

İslâm düşüncesinde ahlâkı bir disiplin olarak tartışan, problemlerini geniş bir şekilde izah ederek ahlâk felsefesinin kuruluş ve gelişmesini sağlayanlar İslam filozoflarıdır. Onlar bu bağlamdaki yapıtlarıyla insanın varlık kategorileri içindeki ayrıcalığına uygun erdemlerle donanıp yetkinliğe ulaşmasını sağlamayı amaçlamışlar. Bu itibarla söz konusu eserler insanın sahip olması gereken erdemler ve kaçınması gereken erdemsizlikleri yansıtan geniş bir edep ve hikmet birikimi ortaya koymuştur (Çağrıncı 1998: 19-20). İşte bu çalışmada ahlâk felsefesinin önemli konularından birisi olan aile konusunu incelemeye çalıştığımız Nasîruddîn Tûsî de bu türden eserler ortaya koyan düşünürlerden biridir.

Hem müteahhirün dönemi kelâm geleneğinin hem de Meşşâî geleneğinin önemli simalarından olan Tûsî, Gazzali'yle birlikte İslâm düşüncesinin ihya edicilerinden biri olarak kabul edilebilir. İslâm düşüncesinde *Tecrîdu'l-İ'tikad*, *Fusûl*, *Telhîsu'l-Muhassal*, *Kavâidu'l-Akâid*, *Şerhu'l-İşârât* ve *t-Tenbîhât*, *Esâsu'l-İktibâs*, *Tahrîri Ouklides*, vs. gibi eserlerin müellifi olan Tûsî, hem İsmailî hem de İlhanlı döneminde kendine özgü ilmi birikimi ve entelektüel kimliği ile büyük rağbet görmüş bir filozoftur. Ayrıca felsefi ahlâka dair yazmış olduğu *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı eseriyle Osmanlı ahlâk düşüncesini etkilemiş olması da dikkate alınırsa onun İslâm ahlâk düşüncesinde de önemli bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Filozofumuzun felsefi ahlâka dair bu yapıtının yanı sıra pratik ahlâk konularını ihtiva eden eserleri de mevcuttur. Onun bu kabilden eserleri arasında *Ahlâk-ı Muhtesemî*, *Evsâfu'l-Eşrâf* ve *er-Risâletü'n-Nasîriyye* gibi ahlâk eserleri zikredilebilir.

Bu çalışmadaki amacımız Tûsî'nin ahlâk felsefesinin temel problemlerinden biri olan aile konusuna dair düşünce ve yaklaşımlarını temel eserlerinden hare-

ketle derli toplu bir şekilde ortaya koymak, bu bağlamda kendisine kadar sũregelen İslâm ahlâk dũşũncesini ne ölçũde benimsediğini, bu konuda kendine özgũ bir katkısı olup olmadığını, son olarak da bu yũndeki dũşũnceleriyle sonraki ahlâk dũşũnũrlerini etkileyip, etkileyebildiğini ve bu geleneği sonrakilere ne şekilde tevarũs ettiğini belirlemektir.

Ayrıca hem İsmailî, hem de İlhanlı dũneminde kendine özgũ ilmî birikimi ve entelektũel kimliği ile bũyũk rağbet gũrmũş ve yazmũş olduğu sayılı birkaç ahlâk eseri arasında özellikle *Ahlâk-ı Nâsirî*'si ile İslâm ahlâk dũşũncesinde İbn Miskeveyh'ten sonra derin izler bırakmũş olan Nasîruddîn Tũsî'nin aile anlayışı üzerine Azerbaycanda yeterli çalışmanın bulunmaması bizi bu ekseninde ciddi bir araştırma ortaya koymanın uygun olacağı dũşũncesine gũtũrdũ. Bũylece bu çalışmada Nasîruddin Tũsî'yi merkeze alarak, İslam ahlak felsefesinde bir değer olarak aile meselesini ayrıntılı bir şekilde ele alıp derli toplu bir biçimde ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmanın ilk tezi Tũsî'nin ilimler tasnifinde pratik felsefenin İbn Sînâ'da aldığı son şekli benimsediği, İslâm dũşũncesinde felsefî ahlâk geleneğine gũre yazmũş olduğu *Ahlâk-ı Nâsirî* isimli eserine pratik felsefenin diğer kısımları olan aile ve siyaset ilimlerini de ekleyerek İslam dũşũncesinde ahlâk araştırması alanını genişlettiği ve sũz konusu bu son iki konuyu ahlâk eserinde ayrıca makaleler şeklinde ele alıp incelemesinin kendisini İbn Miskeveyh'ten ayıran temel özelliklerinden biri olduğu yũnũdedir. Ayrıca, filozofumuzun aile meselesine ilişkin gũrũřleri genelde İbn Sînâ'nın aynı konu hakkındaki bir risalesine dayanmakla birlikte¹ çocuk eğitimi-

¹ Nitekim Tũsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*'de aile idaresine ilişkin bũlũmũn öncekilerin aktardığı gũrũřlerle birlikte özellikle İbn Sînâ'nın bu konudaki bir risalesinin özetini de içerdiğini açıkça belirtir. Filozofumuzun İbn Sînâ'ya atıfla kastettiği eserin Louis Cheikho'nun *Makâlât Felsefiyye* içinde neşrettiği “Kitabu's-Siyâse li İbn Sînâ” adlı risalenin olduğunu dũşũnũyoruz. (Bkz. Louis Cheikho, “Kitabu's-Siyâse li İbn Sînâ” *Makâlâtũ'l-Felsefiyye li Meşâhîri'l-Mũslimîn ve'n-Nasâra*, Kahire, Dârũ'l-Arab, 1985, s. 2-17.) Çũnkũ Tũsî'nin aile meselesine ilişkin gũrũřlerinin bũyũk bir kısmının İbn Sînâ'nın mezkur risaledeki gũrũřleriyle doğrudan rtũřtũđũnũ gũrũyoruz ki, bu da doğal olarak Tũsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî*'de İbn Sînâ'ya isnatla kastettiği risalenin bu risale olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Bu itibarla Tũsî'nin aile yũnetimine ilişkin gũrũřlerini İbn Sînâ'nın kendisine ait sũz konusu risale (İbn Sînâ'nın bũyle bir risalesinin olduğu konusunda bkz. Ömer Mahir Alper, “İbn Sînâ” madd., *DİA*, İstanbul, 1999, s. 343.) erevesindeki gũrũřleriyle karşılaştırmalı olarak inceledik. Çũnkũ bu yũntem İbn Sînâ'nın mezkur risalesinin Tũsî'nin aile meselesine ilişkin dũşũnceleri üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu gũsterebilmemiz açısından önemlidir.

ne ilişkin görüşleri İbn Miskeveyh'ten alınmadır¹ ki, bu da makalenin ikinci tezini oluşturmaktadır.

Şimdi filozofumuzun geniş incelemeleriyle İslâm ahlâk düşüncesine katkısı sayılabilecek aile konusuna ilişkin görüşlerini *Ahlâk-ı Nâsırî*'deki görüş ve tartışmaları da içerecek bir şekilde ortaya koymaya çalışalım.

1. Mahiyeti, Amacı, Ahlaki ve Ekonomik İlkeleri İtibariyle Aile

Neslin devamını sağlamak ve yaşamın gereklerini yerine getirebilmek için aile vazgeçilmez bir kurumdur. Tûsî'nin sözleriyle ifade edecek olursak: “İlâhî hikmet, hem evin ve içindeki şeylerin korunmasına bakması, hem de kendisi aracılığıyla üreme işinin yerine getirilmesi için her bir kişinin bir eş edinmesini gerektirmiştir.” Ön-

---

¹ Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'de tedbîru'l-menziel kısmında çocukların terbiye ve eğitime ilişkin yer verdiği görüşleri büyük ölçüde İbn Miskeveyh'in *Tehzîbu'l-Ahlâk*'ından alınmadır. (Bkz. İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk*, s. 66-75; krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 222-236) Aslında İbn Miskeveyh'in söylediklerine bakılırsa *Tehzîbu'l-Ahlâk*'ın gençlerin ve çocukların eğitime ilişkin kısmı kaynağı itibariyle Pisagorcü filozof Bryson'a aittir. Kaynakların verdiği bilgiye göre gerçekten de *Tedbîru'l-Menziel* konusunda Bryson'a ait bir eserden söz edildiğini görüyoruz. Örneğin İbn Nedîm (385/995), *Tedbîru'l-Menziel*'li telif edenin ismini “Brûsin” olarak zikreder. (Bkz. İbn Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Johannes Roediger, haz. Gustav Lebere Flugel Beyrut, Mektebetu Hayyat, 1871.s. 315); kitabın Bryson'a nispet edilen bir nüshasının yeni Pisagorcü filozofa aidiyetini tespit edememekle birlikte Louis Cheikho tarafından neşredildiği de söylenmektedir. (bkz. İlhan Kutluer, *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlâk İlminin Teşekkülü*, s. 285; Franz Resenthal, *The Classical Heritage in Islam*, London, Routledge and Kegan Paul, 1992, s. 108-109.) Yine Bryson'a ait söz konusu eserin bir diğer nüshası Martin Plessner tarafından *Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft* adlı eserin içinde neşredilmiştir. (bkz. Martin Plessner, *Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft*, Heidelberg, 1928, s. 144-204.) Bryson'un *Kitâbu Brûsin fi Tedbîri'r-Recul li Menzilih* adıyla neşredilen bu eserindeki düşüncelerini M. Plessner nüshasını dikkate alarak incelediğimizde gerçekten de İbn Miskeveyh'in çocukların ve gençlerin eğitimiyle ilgili görüşlerinin mahza Bryson'un söz konusu eserinden alıntılandığını görüyoruz. Bu itibarla Bryson'un mezkur bağlamda dolaylı bir şekilde Tûsî'yi de etkilediği söylenebilir. Bunu Tûsî'nin eğitimle ilgili görüşlerini ele aldığımızda açık bir şekilde ortaya koyacağız. Bütün bunların yanı sıra ayrıca Aristoteles'in de *ev idaresi=oikonomia* adlı bir eserden bahsedilmektedir. Aristo'ya aidiyeti uydurma olan bu eser (bkz. Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul, Ekin Yayınları, 1983, s. 302-303) de Louis Cheikho tarafından *Makâlâtu'l-Felsefiyye li Meşâhîri'l-Müslimîn ve'n-Nasâra* adlı kitapta neşredilmiştir. Bkz. Louis Cheikho “Makale li-Aristoteles fit-Tedbir” *Makâlâtu'l-Felsefiyye li Meşâhîri'l-Müslimîn ve'n-Nasâra*, Kahire, Dârü'l-Arab, 1985, s. 50-52.

Anar Gaşarov

Ahlakın Kaynağı Bağlamında Bir Değer Olarak Aile: Nasiruddin Tusi Merkezli Bir Analiz, s. 7-25

celikle iki eş arasında ortaklıkla başlayan bu aile, zamanla ebeveynleri, çocukları, köle ve hizmetçileri kapsayan bir topluluğa dönüşür (Tûsî 1369: 205-206; krş. İbn Sînâ 1985: 5).¹ Böylesini bir topluluk, bir meskene ek olarak insani yardımlaşma ve iř bölümünün öncelikli gayesini en etkili şekilde yerine getirebileceği bir teşkilatlanma tarzını gerekli kılar. Bu itibarla aile koca ile karı, ebeveyn ile çocuklar, efendi ile hizmeti ve servetle sahibi arasında mevcut olan hususi bir ilişki olarak tanımlanabilir (Sıddık 1990: 193).²

O, aileyi düzenleyen esas ilkelerin  olduğunu söyler: Bunlar řu şekildedir: 1) Kurulduktan sonra ailenin dengesini korumak; 2) bozulduğunda onu yeniden kurmak; 3) bireysel olarak her bir üyenin ve bütün olarak ailenin ortak refahını artırmaktır. Bu itibarla ev idaresi (tedbîru'l-menżil) ilminin gayesi reisi baba olan bu grubun madd, sosyal ve zihn refahına vesile olan elverişli bir disiplin sistemi geliştirmektir. Babanın görevi genel olarak üyelerin özel kabiliyetlerini ve tedbir yollarını göz önünde bulundurarak ailenin dengesini sürdürmek ve iyileştirmektir. Bu bakış açısından aile, insan bedeniyle; onun reisi de bedeninin sağlığını korumaya veya iyileştirmeye çalışan tabiple karşılaştırılabilir. Bu anlamda Tûsî'nden alıntı yaptığımız aşağıdaki düşünceleri oldukça manidardır:

“Onun (ev yöneticisinin) bakışı ilk amaç olarak dengeye yönelik olmalı; o dengenin korunmasını veya tekrar elde edilmesini doğru şekilde takdir etmeli ve her bir bireyin halini düzenlemede doktorun ayrı ayrı organa uyguladığı tedaviyi örnek almalıdır. nkn eve nispetle evin rükünlerinin her biri, bütün vücut yapısına nispetle insan organları yerindedir; bazısı başkan (reis), bazısı başkanlık edilen (mer'us), bazısı aşağı, bazısı da üstündür. Ayrıca her ne kadar her organın kendine özgü bir dengesi ve fonksiyonu varsa da bununla birlikte bütün organların fiili işbirliği ve yardımlaşma açısından bütün fiillerin gayesi olmaktadır. Aynı şekilde ev ehlerinden

¹ İbn Sînâ'nın bu risalesinin çevirisi için bkz. ev. Vecdi Akyüz, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde) Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s. 907-917.

² Bryson da aile yönetimini konu edinen risalesinde evi ve aileyi meydana getiren dört temel unsurdan bahseder ki bunlar eř, ocuk, hizmeti ve malıdır. Bkz. Bryson, *Kitâbu Brûsin fi Tedbîri'r-Recul li Menżilih (Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft* içinde, Martin Plessner), s. 144. yine benzer anlayışa Aristo'da da rastlamaktayız. Bkz. Aristoteles, *Politika*, ev. Mete Tuncay, İstanbul, Remzi Kitabevi Yay., 1975, I, s. 11; ayrıca bkz. Mahmut Kaya, “Aristoteles'in Ahlâk ve Siyâset Felsefesinin İslam Dünyasına Yansımaları”, *Felsefe Arkivi*, İstanbul, 1981, Sayı: 22-23, s. 235.

her bir bireyin bireysel doğası ve özelliği vardır ve onun hareketleri topluluğun fiillerinden ailede talep edilen düzenin ortaya çıktığı özel bir amaca yönelmiştir. Bu bakımdan doktor konumunda olan, bir bakımdan da üyelerin daha üstünü bir üye konumunda bulunan ev yöneticisinin, ev ehlinden her bir bireyin doğası, özelliği ve fonksiyonuna ve o fonksiyonların veya fiillerin biraradalığından ortaya çıkan dengeye vakıf olması gerekir ki, böylece onları evin düzeninin gereği olan yetkinliğe ulaştırınsın; ve bir rahatsızlık meydana geldiğinde de onu ortadan kaldırsın.”(Tûsî 1369: 208-209)

Kendini ve soyunu koruma ve aslî hedeflere ulaşmak için servet zorunludur. Onun elde edilmesi için Tûsî, soylu meslekler edinmeyi ve hiçbir zaman haksızlığa, rezalete ve bayağılığa yol vermeden bu konuda en mükemmel olanı başarmayı önerir. Kazanmanın genellikle zulümden, utanç verici şeylerden ve bayağılıktan kaçınmak şeklinde üç şartı gözetmekle yapılması gerektiğine işaret eden filozofumuz (Tûsî 1369: 211), bu itibarla meslekleri de övgüye değer olması bağlamında üç kısma ayırmaktadır. İbn Sînâ'nın Kitabı's-Siyâse adlı risalesinde de mevcut olan söz konusu bu ayırım şöyledir: (a) Sağlam görüş, doğru istişare ve iyi idare gibi akıla ilişkin olan meslekler; bu tür meslekler vezirlerin sanatıdır; (b) yazıcılık, belagat, yıldız bilimi, tıp, muhasebe ve yer ölçüm gibi edep ve erdemle ilgili olan meslekler; bu tür meslekler, ediplerin ve erdemlilerin sanatıdır; (c) binicilik, askeri kumandanlık, ülke sınırlarını yönetim altına alma ve düşmanları yenme gibi kuvvet ve yiğitlikle ilgili olan meslekler ki, filozofumuz bununla savaş sanatını kastetmektedir. Mesleğin bu türü ise kahramanlara özgüdür (Tûsî 1369: 205-206; krş. İbn Sînâ 1985: 10).

Ortada bir hırs yahut bir cimrilik söz konusu değilse ve aile üyelerini sıkıntıya sokmuyor yahut toplumda onların iffet ve itibarını tehlikeye düşürmüyorsa, filozofumuz, serveti saklamayı ihtiyatlı bir hareket olarak görür. Harcama konusunda genellikle itidal gözetilmelidir. İsrâf, gösteriş, yanlış hesap yahut tamahkârlık kokan hiçbir şeye para harcanmamalıdır. Yine İbn Sînâ gibi Tûsî de yalnız adâlete ve iffete dayalı bir kazancın ahlâkî açıdan uygun olabileceğini belirterek, hırs ve tamah ya da başka türlü kötülükler vasıtasıyla elde edilecek kazançtan değeri çok dahi olsa kaçınılması gerektiğini söyler. Temiz ve iyi kazanca gelince kazancın bu türü miktarının azlığına rağmen insan için daha haz verici ve daha bereketli olacaktır (Tûsî 1369: 205-206; krş. İbn Sînâ 1985: 5).

İnsan hayatında kazanç kadar gider de zorunludur. Bu durum, Tûsî'yi kazanç konusunda olduğu gibi gider konusuna da önem vermeye götürmüştür. Bu itibarla kazanılan malların harcanmasını gerektiren durumlar şöyle tespit edilmektedir: (a) sadaka, zekât gibi din yolunda ve Allah rızasını talep için; (b) hediye, hayır ve bağış gibi cömertlik ve bol iyilik etmek için; (c) faydalı olanın elde edilmesi ve zararın ortadan kaldırılması için (Tûsî 1369: 214).

Gidere neden olan bu nedenlerden birincisi uğruna yapılan harcamaları dinî ve ahlâkî açıdan uygun kılan özellikler temelde dörttür. Bunlar 1) harcamanın gerçekte gönül rızasıyla olması; 2) bir karşılık beklentisi olmaksızın ve sırf Allah rızası için olması; 3) harcanan malın başta ihtiyacını gizli tutan fakirler olmak üzere ihtiyacını dile getirenlere olması ve son olarak da 4) ihtiyaç sahiplerine harcanılanların dile getirilmemesidir.

Yukarıda ikinci nedenden kaynaklanacak harcamaları ahlâkî kılan ölçüler ise iyilik adına yapılacak bu tür harcamaların bekletilmeden hemen yapılması, gizli tutulması, fazla harcansa bile değerinin küçültülmesi, yapılacak harcamaların sürekli ve yerinde olması şeklindedir.

Son olarak yukarıda zikredilen (c) şikkındaki nedenlerin gerektirdiği harcamalara ilişkin ahlâkî ölçülere gelince bu bağlamda anahtar kavram iktisat (iktisâd) kavramıdır. Filozofumuz, uygun olanı aramada ve bu yolda ortaya çıkacak zararın ortadan kaldırılması hususunda harcamaların dinî-ahlâkî kuralların çiğnenmemesinin gözeterek azacık israfa doğru sapmasını erdemsizlik olarak nitelememektedir (Tûsî 1369: 214-215). Bu düşünce temelini filozofumuzun erdemleri belirleyen ortamın matematiksel bir orta olmayıp değişebilir olduğu şeklinde daha önce zikretmiş olduğumuz anlayışı oluşturmaktadır. Bu itibarla iktisat kavramını duruma göre orta bir yol izlemek şeklinde açıklayabiliriz. İbn Sînâ'nın ev yönetimine ilişkin görüşleriyle karşılaştırdığımızda yine Tûsî'nin zikrettiğimiz görüşlerinin doğrudan İbn Sînâ'nın *Kitabu's Siyâse*'sinden alıntı olduğunu görüyoruz (İbn Sînâ 1985: 10-11).

Aileyi oluşturan bir diğer unsurun eş olduğu söylenmişti. Tûsî'ye göre eş edinmenin gayesi mülkü korumak ve neslin devamını sağlamaktır. Bundan dolayı da bir ev hanımının sahip olması gereken öncelikli iki vasıf tutumluluk ve doğurganlıktır. Bunlara ilaveten nazik, mütevazı, iffetli, itaatkâr ve dindar olmalıdır (İbn Sînâ 1985: 11). Onun güzelliği evlenmek için baş neden olmamalı, zira daha ziyade tersi olur. Zayıf aklıdan dolayı kadının güzelliği çoğu zaman bir tuzak ve bir cefadır. İyi

bir kadın, mal ve mülkte erkeğin ortağı, evin yönetiminde pay sahibi, yokluğu esnasında onun vekilidir (Tûsî 1369: 215-216).

Kocanın hanımına karşı olan tavrı üç kural ile belirlenmelidir: Onu saygıyla karışık korkuya (heybet) sevk etmeli, ona cömert davranmalı ve son olarak da onun zihnini tamamen meşgul etmelidir. Korkuya sevk etmesinin anlamı kocanın belirleyici olmasıdır. Şayet ilişki tersine dönerse, koca köleliğe düşecek ve karısının kaprislerinin ve müşkülpesentliğinin oyuncağı olacaktır. Cömertliğe gelince erkeğin, sevgi ve şefkate sebep olan şeylerle kadına lütufta bulunmasıdır. İbn Sînâ'dan farklı olarak (İbn Sînâ 1985: 12). Tûsî bu bağlamdaki cömertliği altı sınıf oluşunu söyler: 1) Kadın güzel bir görünüşte tutulmalı; 2) Kadını namahrem kişilerden gizlemeli; 3) Kadının kocasını kendisine itaat ettirmeye tamah etmemesi şartıyla koca, evle ilgili yönetim işlerinde kadına danışmalı; 4) Evin yararına uygun tarzda yiyeceklerin tasarrufunda ve önemli işlerde hizmetçilerin kullanılmasında kadına tam serbestlik verilmeli; 5) Kadının akraba ve ailesiyle sıkı bağ kurmalı; 6) Kıskançlığını uyandıracığından, koca, güzellik ve zenginlik bakımından eşinden daha üstün başka bir kadını ona tercih etmemelidir. “Çünkü kadınlar, akıllarındaki kusurla beraber doğalarında kökleşmiş kıskançlık sebebiyle söylenilmemiş acıların ortaya çıkmasına ve zamanla da ailenin yıkılmasına neden olacak iğrençlikler ve rezaletler sergileme durumuna düşebilirler.” (Tûsî 1369: 217-218)

Kadının zihnini meşgul etme meselesine gelince ise bu, kadının zihninin daima evin sorumluluklarıyla ve günlük hayatın işleriyle meşgul olması ve böylece de boş işlerle uğraşmaması durumunu ifade eder. (Tûsî 1369: 218; krş. İbn Sînâ: 1985 12)

Bununla beraber koca, karısının refahına dikkat ederken aşırı sevgi gösterisi, önemli konularda ona danışmak ve kadına aptalca boş oyunlara veya zararlı dedikodulara girmesine izin vermek gibi üç tuzaktan sakınmalıdır. Ayrıca Tûsî, kadının Yusuf sûresini okumaktan menedilmesi gerektiğini de kocanın görevleri arasında sayar. Zira filozofumuza göre bu sûredeki kıssaları dinlemek kadınların iffet erdeminde sapsamalarına neden olabilir. (Tûsî 1369: 219)¹

---

¹ Filozofumuzun Yusuf sûresini okuyarak kadınların iffetten sapabilecekleri şeklindeki düşüncesine bakılırsa bu menetmenin mezkur sûrenin özellikle 23, 24 ve 25. ayetlerinden dolayı olabileceği muhtemeldir. Zira söz konusu ayetlerde evli bir bayanın Yusuf'a duyduğu arzu ve onunla olma isteğinden, bu nedenle de Yusuf'un bulunduğu odanın kapısını kapatarak

Tûsî'ye göre iyi bir anne, arkadaş ve cariye gibidir. Anneye benzemesi yönüyle iyi bir kadın kocasının yakınlığını ve yanında olmasını ister. Onun yokluğunu hoş bulmaz. Kocasının rızasını kazanma yolunda çektiği eziyete katlanır; tıpkı annenin evladına karşı olduğu gibi. İyi bir kadının arkadaşa benzemesi ise kocanın kendisine verdiği şeylere kanat etmesi, bazı yetersizliklerde kocasını mazur görmesi, kendi malını ondan esirgememesi ve ahlâkta ona uymasını ifade eder. Son olarak iyi bir kadının cariye benzemesi meselesine gelince bu da kadının kocası karşısında hizmetçiler gibi kendini alçak tutması, hizmetkâr olması ve kocasının sert huyuna sabretmesiyle olur. Ayrıca yine böyle bir kadın, kocasının iyi taraflarını duyurmaya ve ayıbını örtmeye çalışır. (Tûsî 1369: 218-220)

Kötü bir kadına gelince ise filozofumuz onun tiran, düşman ve eşkıya gibi olduğunu söylemektedir. Değersiz bir kadınla yakınlaşmak, vahşi bir hayvanla veya yılanla beraber olmaktan daha kötüdür. Bu itibarla uygunsuz bir kadınla yaşayan bir kimsenin çaresi böyle kadınlardan kurtulma yollarını aramak olmalı. (Tûsî 1369: 220-221)

2. Çocuk Eğitiminin Temel İlkeleri

Aile ekonomisinin ve aileyi oluşturan başlıca üyeler olan eşler arasındaki ahlâkî ilişkilerin belirlenmesine dair görüşlerinden sonra Tûsî, çocuk eğitimi ve terbiyesi meselesi üzerine odaklanır.

Çocuk terbiyesi daha önce de belirtildiği üzere ferdin ahlâkî gelişiminin ve uygun bir ahlâkî yapıya sahip olmasının sağlanabilmesi açısından “tedbîru'l-men-zil”in üzerinde durulması gereken en önemli konularından biri olduğu söylenilmelidir. Öncelikle şunu söylemeliyiz ki, insanların doğuştan ahlâklı ya da ahlâksız olduğu şeklindeki görüşlerin Tûsî tarafından bertaraf edildiğini görüyoruz. Tûsî de selefleri gibi hem insanın belli ahlâkî özelliklerle dünyaya geldiğini, hem de bir ahlâkî eğitimin veya karakter formasyonunun imkânsızlığını savunanları isabetsiz bulmaktadır. Fakat insan, belli bir aile veya çevre içinde dünyaya geldiğine göre daha başlangıçta kendisini veriler ortasında bulduğu bir gerçektir. Dolayısıyla insanın güzel ahlâklı olup olmama tercihinde bulunabileceği duruma gelene kadar içinde doğduğu

---

Yusuf'a onula birlikte olma isteğini beyan etmesinden ve hatta bunun için Yusuf'un gömleğini yırtmış olmasından bahsedilmektedir.

ve büyüdüğü şartların bu tercihte belli ölçüde etkili olacağı kaçınılmazdır. Bu gerçeği dikkate almış olmalı ki, Tûsî de ahlâk düşüncesinde insanın ahlâkî yapısının oluşumunda ailenin (anne ve baba) büyük role sahip olduğunu belirterek, çocuk eğitimine *tebdîru'l-menzil* ilminin başlıca konuları arasında yer vermektedir. (Tûsî 1369: 222-240)

Tûsî, insanların yaşamının başında ilk önce aile eğitimine ihtiyacının olduğunu belirtmekte ve ayrıca bu bağlamda öğretmenlere, eğitimcilere, rehberlere olan ihtiyacın önemi dile getirilmektedir. İnsanın hayatının başlangıcında göreceği aile eğitimi ve terbiyesi onun ahlâkî yapısının oluşumunda büyük önemi haizdir. Gerek aile, gerekse de öğretmen ve eğitimciler tarafından uygulanacak olan pedagojik yöntemle bireyde güzel ahlâkî oluşturma yanısıra ayrıca önceden edinilmiş olan ahlâkî yapının değiştirilmesi de mümkün gözükmemektedir. Filozofumuzun bu görüşünün temelini ahlâkın tabiat kanunlarının değişmez ve değiştirilemez determinizmine sahip olmadığı düşüncesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ahâkî yapının oluşumu ve değiştirilebilmesi belli bir eğitim ve alışkanlıklardan geçmektedir. Bu bağlamda en büyük sorumluluğun aile, başka bir ifadeyle anne ve baba üzerinde olduğunu görüyoruz. (Tûsî 1369: 64-65, 106)

Çocuk eğitiminde takip edilecek pedagojik yöntemin içeriğine gelince bunun, sofrada adabından itibaren sağlıklı olma, konuşma biçimi, oturup kalkma kuralları, dinî bilgileri öğrenme ve uygulama, ilim ve sanat eğitimi, dolayısıyla bir insan hayatı için gerekli görülen pek çok hususları içerecek kadar geniş bir kapsam arzettiğini görüyoruz. (Tûsî 1369: 222-240)

Her şeyden önce, çocuğa güzel bir isim vermekle işe başlanması gerektiğini belirten Tûsî, selefî İbn Sînâ'nın da önerdiği üzere (İbn Sînâ 1985: 12) çocuğun ahlâkî eğitimi için onun sütten kesildiği zamanı uygun görür (Tûsî 1369: 222). Bu yolda çocuğun doğasını takip etmek şarttır. Yani her bir kuvve çocuğun bünyesinde ortaya çıkma sırasına göre eğitilmeli ve yetkinleştirilmelidir. Örneğin çocukta ortaya çıkan ilk kuvve şehvet kuvvesi olduğundan, bu itibarla ona ilk önce yemek yeme adabı öğretilmelidir. Bu bağlamda yemek yemede maksadın lezzet değil, sağlık olduğu, yiyecek ve içeceklerin açlık ve susuzluğu tedavi eden ilaçlar olduğu, dolayısıyla sağlık kaynakları olduğu belirtilmelidir. Aynı zamanda çocukta çeşit çeşit yiyeceklere istek uyandırılmamalıdır. Şöyle çocuk tek yemekle yetinmeli, lezzetli yemekle-

Anar Gaşarov

Ahlakın Kaynağı Bağlamında Bir Değer Olarak Aile: Nasiruddin Tusi Merkezli Bir Analiz, s. 7-25

re hırs göstermemelidir. (Tûsî 1369: 224; krş. İbn Miskeveyh 1978: 69-70)¹ Çocukların alkollü içki meclislerinden uzak tutulması da ebeveynlerin ahlâkî görevleri arasındadır. Fakat *Ahlâk-ı Nâsırî*'de çocuğun içki meclislerine götürülmemesinin ısrarla vurgulanmasıyla birlikte, yine aynı eserde birkaç sayfa sonra içki içme adabından bahsedildiğini görüyoruz. İnsanın yetkinleşmesi sürecinde dinî öğretilerin ve hükümlerin yerine getirilmesi üzerinde ısrarla duran ve alkollü içkinin zararlı olduğunu söyleyen filozofumuzun daha sonra birkaç öneride bulunarak alkollü içkinin az içilmesine ilişkin görüşlere yer vermesi Müslüman bir filozof olması açısından oldukça ilginçtir. Fakat Tûsî'nin Bryson, İbn Miskeveyh ve İbn Sînâ'da bulunmayan tavsiyelerini² bir bütün olarak dikkatle incelediğimizde filozofumuzun alkollü içkinin az içilmesini sağlayacak türden tavsiyelerinde dahi daha önce içkiye karşı ortaya koymuş olduğu olumsuz tutumunu sürdürdüğünü görüyoruz.³ Onun bu tür tavsiyelere verişi ise bir ahlâk yazarı olarak toplumun bütün kesimlerini ve bireylerini dikkate almasının bir gereği olarak düşünülebilir.

Çevrenin ahlâkî melekelerin oluşumunda büyük rol oynadığını göz önünde bulundurarak çocuğu ahlâkî açıdan uygun olmayan, başka ifadeyle kötü kimselerden uzak tutmak gerekir. Zira böyle kimselerle oturup kalkma onun ahlâkını bozmaya neden olabilir. Çocuğun nefsi temiz olduğundan kendi akranının davranış şeklini çok çabuk benimser. Bu nedenle ona mal ve neseple ilişkin bir saygınlık sevgisi değil,

---

¹ Benzer görüşler Bryson'un metninde de geçmektedir. Bkz. Bryson, *Kitâb fî Tedbîri'r-Recul li Menzilih (Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft içinde)* Martin Plessner, Heidelberg, 1928, s. 188-189.

² Nitekim gerek Bryson, gerekse çocukların ve gençlerin eğitimine ilişkin görüşlerinde ondan büyük ölçüde etkilenen İbn Miskeveyh, kendi eserlerinde alkollü içkinin bedene ve nefse zararlarına kısaca değinerek, çocukların içki meclislerine götürülmemesi gerektiğini söylemekle yetinmekte ve bunun dışında Tûsî'deki gibi içkinin az içilmesini sağlayacak bağlamda her hangi bir öneride bulunmamaktadırlar. (Bkz. Bryson, *Kitâb fî Tedbîri'r-Recul li Menzilih (a.g.e., içinde)* s. 192; İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk*, s. 70-71). İbn Sînâ ya gelince ise onun aile yönetimini konu edinen risalesinde içkiden genellikle bahsedilmemektedir.

³ "Alkollü içki/şarap (nebîz) insanın nefesine ve bedenine zarar verir; içki, insanı öfkeye, çılgınlığa, düşüncesizce davranışa, utanmazlığa ve hafifliğe tahrik eder. Çocuk, şarap (nebîz) meclislerine götürülmemelidir"; "Mecliste içki bulunduğunda kişi en erdemli hemcinsinin yanına oturmalıdır. Hiçbir halde mecliste sarhoş olacak kadar kalmamalıdır; çünkü dinde ve dünyada hiçbir erdem ve şeref akıllılık ve ayıklıktan büyük olmadığı gibi hiçbir şey de sarhoşluktan daha zararlı olamaz. Bundan dolayı eğer zayıf içici (çabuk sarhoş olan) birisiyse ya az içmeli ya içkiye su katmalı ya da meclisten daha çabuk kalkmalıdır. Eğer içki içmede güçlü birisiyse, içkiye fazla arzulu olmamalı, arkadaşlarını da ona zorlamamalıdır." Bkz. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 225, 234-235.

akıl, ayırt etme ve dine dayalı saygınlıklar tembih ve tebliğ edilmeli. Bu itibarla çocuğa sünnetler ve dinî görevler öğretilmeli, bunları düzenli bir şekilde uygulamaya teşvik edilmeli ve uygulamadığı halde de ceza uygulanmalıdır. Ayrıca onun yanında iyiler övülmeli, kötüler de yerilmelidir. Çocuktan güzel bir hareket sâdır olduğunda övülmesi, çirkin davranış sâdır olduğunda ise yerilmesi de ahlâkî eğitimde şarttır (Tûsî 1369: 222-224). Kısacası Tûsî, İbn Sînâ ve İbn Miskeveyh'i izleyerek övgü, ödüllendirme ve güzel eleştirinin iyi alışkanlıkların öğretilmesinde başlıca yöntem olduğunu savunur ki, aynı tutumu Bryson'da da görmekteyiz (Bryson 1928: 186; İbn Miskeveyh 1978: 66-68; İbn Sînâ 1985: 13).

Çocuğun aile eğitimi dışında okul eğitiminin gerekli olduğuna işaret eden Tûsî, çocuğun iyi bir eğitim alabilmesi için öğretmenin akıllı ve dindar birisi olması gerektiğinin altını çizer. Ayrıca öğretmenin hükümdar karşısında sergilenecek ahlâkî kuralları, onlarla nasıl oturup kalkıldığını, bütün bunların yanı sıra farklı insan sınıflarıyla nasıl diyalog kurulması gerektiğini bilmesi de talep edilen şartlar arasındadır. Fakat görülen şu ki, öğretmenin bütün bu özellikleri taşıması da yeterli olmamaktadır. Nitekim filozofumuz, çocuğun iyi bir eğitim alabilmesi için asil çocuklarla aynı okulda eğitim alması hususuna da ayrıca parmak basar. (Tûsî 1369: 226; krş. İbn Sînâ 1985: 13). Burada ilginç olan husus Tûsî'nin düşünce sisteminde okul eğitimi, başka bir ifadeyle okuyup yazma söz konusu olunca kız çocuğuyla erkek çocuk arasında yapılan ayırımdır. Bu itibarla kız çocuklarının okuyup yazmaktan menedilmesi gerektiğine vugu yapılmış olması, okul eğitiminin sadece erkek çocuklar için söz konusu olabileceğini göstermektedir. Tûsî'nin çağımıza ve hatta dine uygunluğu tartışmalı olan, kız çocuklarının eğitimi ile ilgili böyle bir tutum sergilemiş olması kendi döneminin ve şartlarının bir gereği olarak değerlendirilebilir (Tûsî 1369: 229-230).

Çocuğun eğitiminin ahlâk ilmiyle başlayıp daha sonra da teorik felsefeyle devam ettirilmesi gerektiğinin altını çizen Tûsî (Tûsî 1369: 227), bütün bunlardan sonra çocukların hoşlandıkları bir mesleğe göre yetiştirilmeleri gerektiğine de işaret eder. Çünkü belli bir sanatın elde edilmesi geçimin sağlanabilmesi ve yoksulluğa maruz kalmama açısından yaşamın vazgeçilmezidir. Sanatın kazanılması bağlamında erkek çocukla kız çocuğu ayrı ayrılıkta değerlendiren filozofumuz, kız çocukları-

Anar Gaşarov

Ahlakın Kaynağı Bağlamında Bir Değer Olarak Aile: Nasiruddin Tusi Merkezli Bir Analiz, s. 7-25

nın özel olarak ev teşkilatında iyi eş ve anne olmak üzere terbiye edilmesi gerektiği-
ne işaret eder (Tûsî 1369: 227-230).¹

Gerek kız, gerekse de oğlan çocuk olsun her ikisine susmayı bilme, sorulan soruya cevap dışında konuşmama, büyüklerin huzurunda dinleyici olmak, kötü söz-
den, bedduadan ve boş konuşmaktan sakınma, iyi güzel ve zarif konuşma vs. gibi
ahlâkî kurallar öğretilmeli ve bu huylar onlarda alışkanlık haline getirilmelidir. (Tûsî
1369: 230; krş. Bryson 1928: 198; İbn Miskeveyh 1978: 72)

Tûsî, konuyu İslâm'ın emrettiği gibi² anne ve baba haklarına riayet etmeyi
vurgulayarak kapatır. Filozofumuza göre adâlet, Yaratan'ın hakkını edadan sonra
hiçbir erdemin ana baba haklarına riayetten, onların sunduğu nimetlere minnettarlık-
tan ve onların rızasını kazanmaktan daha üstün olmamasını gerektirir. Öte yandan
Yaratanın hakların karşılığına ihtiyacı olmadığı, buna karşın anne-babanın verilecek
karşılıklara muhtaç oldukları düşünülecek olursa onlara iyi davranmamızın ahlâkî
açıdan ne kadar önemli olduğu gayet açık olmalı.

Ebeveynlerin haklarına riayet üç Őeyle olur: Birincisi onları halis sevgi ile yü-
rekten sevmek. Söz ve amelde onların rızasını aramaktır. Onlarla önemli konularda
fikir ayrılıklarına düşüldükte bile onlara karşı nezaket yoluyla muhalefet etmek gere-
kir. İkincisi, ihtiyaç duydukları Őeylerde kendileri istemeden önce minnet altında bı-
rakmadan ve karşılığını talep etmeksizin onlara yardım etmek gerekir. Son olarak
üçüncü hususa gelirse bu da dünya ve ahiret için onlara iyilikseverlik göstermek ve
onların yol göstermiş oldukları vasiyetleri her zaman hatırlayıp vefatlarından sonra
da uygulamaktır (Tûsî 1369: 236-239).

Hizmetçilerin de aileyi oluşturan bir unsur olduğu hatırlanacak olursa ailede
hizmetçilerle ilişkilerin belirlenmesi de ahlâkî açıdan önem arz etmektedir. İbn Sînâ
gibi Tûsî de eve nispetle hizmetçilerin konumunu insana nispetle el ve ayakların ko-
numuna benzetir (İbn Sînâ 1985: 15). Bu itibarla onlara iyi muamele edilmesi gerek-
tiği söylenilir. Çünkü yalnız bu suretle onlara kendi menfaatleriyle efendilerinin

---

¹ Sanatın öğretilmesi ile ilgili görüşlerinde yine belli ölçüde İbn Sînâ'dan etkilendiğini söyleyebileceğimiz Tûsî, eğitimin bu türünde kız çocuğu ile erkek çocuk arasında bir ayrıma gitmekle İbn Sînâ'dan ayrılmaktadır. Zira Tûsî'nin etkilendiğini söylediği İbn Sînâ'nın mez-
kur risalesinde sanatın öğretilmesi konusunda söz konusu bu türden bir ayrıntıya yer verilme-
mektedir. Bkz. İbn Sînâ, *Kitâbu's-Siyâse* (a.g.e. içinde), s. 14.

² "Rabbın sadece kendisine ibadet etmenizi ve ana-babanıza daha iyi davranmanızı kesin
bir Şekilde emretti." İsrâ 17/23.

menfaatlerinin aynı olduğu telkin edilebilir. Onların sevgisiz, saygısız, ümitsiz ve lüzumuna inanmadan ailenin menfaatlerini ters yönde etkileyen zor ve korkuyla hizmet etmeleri gerektiğini savunan düşünce, bayağı bir düşüncedir (Tûsî 1369: 240-244).

Sonuç

Sonuç olarak aile insanın sosyal ilişkiler kurması sonucu ortaya çıkan içtimâî birimlerden biri ve en önemlisidir. Dolayısıyla Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'de aile konusuna ayrıca bir bölüm ayırması ve bu kurumun zarurî olduğuna ilişkin görüşleri insanın tabiatı itibarıyla medenî veya sosyal bir varlık olması açısından değerlendirildiğinde büyük önemi haizdir. Nitekim aile fertten topluma doğru ilk açılandırma Tûsî'nin aile kuramının temelinde cinsel içgüdüğü tatmin etme ihtiyacı yerine insanın türünü devam ettirecek bir nesil bırakma ihtiyacını öne çıkarması onun kadın erkek ilişkisine, biyolojik anlamının üstünde insanî ve ahlâkî bir anlam yüklediğini göstermektedir.

Çocuğun korunması ve gelişmesi için gerekeni eksiksiz bir biçimde yerine getirmeye çalışmak, nesillerin beslenme, giyinme ve barınma gibi bir kişinin üstesinden gelemeyeceği ihtiyaçlarını karşılamada kullanılan yardımcı elemanların istihdamı hep insan türünün varlığını sürdürmesi ve yetkinleşmesi içindir. Bütün bunlar dikkate alınır, Tûsî'nin aileye bencil duyguların tatmin edilmesi amacı ötesinde, insanî ve ahlâkî bir anlam kazandırmış olduğunu söyleyebiliriz.

Filozofumuzun, ahlâk felsefesinin diğer konularına ilişkin görüşlerinde olduğu gibi aile yönetimine ilişkin görüş ve düşünceleriyle Devvânî, Gülşenî ve Kınalızâde Ali gibi düşünürleri etkilediği söylenebilir. Nitekim her üç düşünürün ahlâk eserlerinde de *Ahlâk-ı Nâsırî* takip edilerek aile meselesi ayrıca bir bölüm olarak ele alınıp incelenmekte ve bu konuda genellikle Tûsî'nin görüşleri takip edilmektedir. (Devvânî 1883: 191-228; Anay 1994: 339-340; Kınalızade 2007: 327-393; Tümsek 2004: 137-184)

Kaynakça

1. Akyüz Vecdi. (1992). “İbn Sînâ, Kitâbu’s-Siyâse”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., s. 907-917.
2. Alper, Ömer Mahir. (1999). “İbn Sînâ” madd., *DİA*, İstanbul, İSAM Yay., s. 343.
3. Anay Harun. (1994). *Celâleddin Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, (Basılmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü Türk-İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 425 s.
4. Aristoteles. (1975). *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul, Remzi Kitabevi Yay., I, 247 s.
5. Bryson. (1928). *Kitâbu Brûsin fi Tedbiri’r-Recul li Menzilih (Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft* içinde, Martin Plessner, Heidelberg, Carl Winter’s Universitätsbuch, 297 s.) s. 144-198.
6. Cheikho Louis. (1985). “Kitabu’s-Siyâse li İbn Sînâ”, *Makâlâtü’l-Felsefiyye li Meşâhîri’l-Müslimîn ve’n-Nasâra*, Kahire, Dârü’l-Arab, s. 2-17.
7. Cheikho Louis. (1985). “Makale li-Aristoteles fit-Tedbir”, *Makâlâtü’l-Felsefiyye li Meşâhîri’l-Müslimîn ve’n-Nasâra*, Kahire, Dârü’l-Arab, s. 50-52.
8. Çağrıcı, Mustafa. (1998). *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul, Ötüken Yay., 180 s.
9. Devvânî Celâleddin. (1883). *Ahlâk-ı Celâlî*, Lahor, Matbaa-i Münşi Naval Kışor, 350 s.
10. İbn Miskeveyh. (1398/1978). *Tehzibu’l-Ahlâk ve Tathîru’l-A’râk*, thk. İbnu’l-Hatîb, [y.y.], Matbaatü’l-Asriyye, 239 s.
11. İbn Nedîm. (1871). *el-Fihrist*, thk. Johannes Roediger, haz. Gustav Lebere Flugel Beyrut, Mektebetu Hayyat, 613 s.
12. İbn Sînâ. (1985). *Kitâbu’s-Siyâse (Makâlâtü’l-Felsefiyye li Meşâhîri’l-Müslimîn ve’n-Nasâra* içinde, Louis Cheikho), Kahire, Dârü’l-Arab, s. 5-15.
13. İsrâ surəsi 17/23.
14. Kaya Mahmut. (1981). “Aristoteles’in Ahlâk ve Siyâset Felsefesinin İslam Dünyasına Yansımaları”, *Felsefe Arkivi*, İstanbul, Sayı: 22-23, s. 235.
15. Kaya Mahmut. (1983). *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul, Ekin Yayınları, 343 s.
16. Kınalızâde Ali. (2007). *Ahlâk-ı Alâî*, haz. Mustafa Koç, İstanbul, Klasik Yay. 568 s.
17. Kutluer İlhan. (1989). *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlâk İlminin Teşekkülü*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 312 s.
18. Oktay Ayşe Sıdıka. (2005). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul, İz Yay., 544 s.

19. Plessner Martin. (1928). *Der Oikonomikoc des Neupythagoreers Bryson und Sein Ein Fluss auf die Islamische Wissenschaft*, Heidelberg, Carl Winter's Universitatsbuch, 297 s.
20. Resentthal Franz. (1992). *The Classical Heritage in Islam*, London, Routledge and Kegan Paul, 298 s.
21. Sıddıqî Bahtiyar Hüseyn. (1990). “Nasîruddin Tûsî”, *İslâm Düşüncesi Tarihi*, ed.: M.M. Şerif. (Türkçe Baskının Editörü Mustafa Armağan), İstanbul, İnsa Yay., s.193.
22. Tûsî Nasiruddin. (1369 h). *Ahlâk-ı Nâsırî*, 4.baskı, Tahran, 619 s.
23. Tümsek Abdullah. (2004). *Muhyî-i Gülşenî Ahlâk-ı Kirâm*, İstanbul, İnsan Yay., 376 s.

Assoc.Prof. Anar Gafarov

Family as a Value in the Context of the Source of Morality:

An Analysis Centered on Nasr Ad-Din Tusi

(abstract)

The family is one of the most important social institutions created by social relations. Nasr Ad-Din Tusi's discussion on the concept of the family in his book "Akhlaki-Nasiri" and his views on the necessity of this institution, are of great importance in the sense that man is a cultural being by nature. Because the family is a door that opens from the individual to society.

Tusi's conception of the family is not based on the need to satisfy sexual desires, but on the need to leave a generation that will continue the human race. He deals with the relationship between men and women not in terms of biological needs, but in terms of humanity and morality.

The purpose of this study is to explain Tusi's concept of the family in terms of its main features, to show how much he was influenced by the ideas and approaches of previous philosophers in this matter. In this sense, one of the main goals is to determine the extent to which he influences the subsequent moral thinkers.

According to the article, Tusi was influenced by Ibn Sina in the classification of sciences and included moral science as an integral part of practical philosophy. He also deepened the content of moral philosophy in the Islamic world by evaluating the science of family management and politics in this context. At the same time, Tusi details all three areas of practical philosophy in his book Akhlaki-Nasiri, which distinguishes him from Ibn Miskawayh.

Keywords: *Tusi, practical philosophy, family, generation, education, morality, religion*

Доцент Анар Кафаров

***Семья как ценность и источник нравственности:
Анализ на примере Насир ад-Дина Туси***
(резюме)

Семья - один из важнейших социальных институтов, созданных общественными отношениями. В своем труде «Ахлаги-Насири» Насир ад-Дин Туси уделил особое внимание концепции семьи и его взгляды на необходимость этого института семьи имеют большое значение в том смысле, что человек по своей природе является культурным существом. Потому что семья дверь, которая открывается от индивида к обществу.

В основе концепции семьи Н.Туси лежит необходимость оставить поколение, которое продолжит человечество, а не необходимость удовлетворения страстных желаний. Он придавал человеческий и моральный смысл отношениям между мужчинами и женщинами за пределами биологического смысла.

Цель данного исследования - объяснить концепцию семьи Туси с точки зрения ее основных характеристик, определить в какой степени на него повлияли взгляды и подходы его предшественников, и степень его влияния на последовавших за ним моральных мыслителей.

Согласно статье, Туси под влиянием Ибн Сины включил моральную науку в классификацию наук как составную часть практической философии. Он также углубил содержание моральной философии в исламском мире, оценив в этом контексте науку управления семьей и политику. Согласно второму положению, Туси в своей книге «Ахлаги-Насири» отличается от Ибн Мискавейха тем, что он подробно освещает все три области практической философии.

Ключевые слова *Туси, практическая философия, семья, поколение, обучение, образование, мораль, религия*

Dosent Anar Qafarov

**Əxlaqın mənbəyi kimi bir dəyər olaraq ailə:
Nəsirəddin Tusi nümunəsində təhlil
(xülasə)**

Ailə ictimai münasibətlər sayəsində meydana gələn ən mühüm sosial institutlardan biridir. Nəsirəddin Tusinin Əxlaqi-Nasiri adlı əsərində ailə konsepsiyasına xüsusi olaraq yer verməsi və bu qurumun zəruri olduğuna dair fikirləri insanın təbiəti etibarilə mədəni bir varlıq olması etibarilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki ailə fərddən cəmiyyətə açılan bir qapıdır.

Tusinin ailə konsepsiyasının əsasını cinsi ehtirasları qarşılamaq ehtiyacı deyil, insan növünü davam etdirəcək bir nəsil qoyub getmək ehtiyacı təşkil edir. O, qadın-kəşi münasibətlərinə bioloji mənanın fəvqündə, bəşəri və əxlaqi bir mənə yükləmişdir.

Bu tədqiqatın məqsədi Tusinin ailə konsepsiyasını əsas cəhətləri etibarilə izah etmək, onun bu məsələdə sələflərinin fikir və yanaşmalarından nə dərəcədə təsirləndiyini və bu mənada özündən sonrakı əxlaq düşüncülərinə hansı dərəcədə təsir etdiyini müəyyənləşdirməkdir.

Məqalənin müddəasına görə, Tusi elmlər təsnifatında İbn Sinadan təsirlənərək, əxlaq elminə praktiki fəlsəfənin tərkib hissəsi kimi yer vermiş, ailədə idarəetmə və siyasət elmini də bu məzmununda dəyərləndirərək İslam dünyasında əxlaq fəlsəfəsinin məzmununu dərinləşdirmişdir. İkinci müddəaya görə isə praktiki fəlsəfənin hər üç sahəsinə Əxlaqi-Nasiri adlı əsərdə təfəsilatlı şəkildə yer verməsi Tusini İbn Miskəveyhdən fərqləndirir.

Açar sözlər: Tusi, praktiki fəlsəfə, ailə, nəsil, təlim-tərbiyə, əxlaq, din.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 15.01.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 01.03.2021

Çapa qəbul edilmişdir: 10.03.2021